

การพัฒนาชุมชน: ประเด็นท้าทายในสังคมที่เปลี่ยนแปลง

อุทัย ปริญญาสุทินันท์

อาจารย์ประจำ หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาชุมชนศึกษา
ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

utaiparinyasutinun@hotmail.com

บทคัดย่อ

การพัฒนาเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนของชุมชนนั้น ต้องตระหนักถึงความเฉพาะเจาะจงกับบริบทและเงื่อนไขของชุมชนด้วย อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นนี้ ความคลุมเครือสงสัยในแนวคิดอันเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ทั้งทฤษฎีการพัฒนา วาทกรรมการพัฒนา ชุมชนจินตการ สิทธิชุมชน และการเคลื่อนไหวทางสังคม จึงต้องถูกคลายปมเพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น รวมทั้งยังมีข้อเสนอว่าด้วยการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานให้เป็นทางเลือกอีกด้วย ดังนั้นจึงต้องสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาชุมชนและการเสริมสร้างพลังชุมชนซึ่งเปรียบเสมือนทวีลักษณ์ของการทำงานเพื่อชุมชน แม้ว่าทั้งสองแนวคิดล้วนมุ่งนำพาชุมชนไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นหรือเจริญขึ้นเช่นกัน

คำสำคัญ การพัฒนา วาทกรรมการพัฒนา ชุมชนจินตการ สิทธิชุมชน การเคลื่อนไหวทางสังคม

Community Development: Reviewed Issues in Changing Society

Utai Parinyasutinun

Lecturer, Bachelor of Arts Program in Community Studies

Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University

utaiparinyasutinun@hotmail.com

Abstract

Development to strengthen and sustain the community requires realization of its specific context and conditions. However, amidst the fast-changing social dynamics, doubts in concepts related to community development including development theory, development discourse, imagining community, community rights, and social movement must be removed for better understanding. In addition to this, community-based development is proposed as an alternative. Balance is needed between community development and community empowerment which is dualistic concepts of work for the community even though both of these concepts can lead the community to improvement or progress.

Keywords Development, Development Discourse, Imagining Community, Community Rights, Social Movement

บทนำ

การสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนเพื่อเป็นสะพานไปสู่ความยั่งยืน เปรียบเสมือนกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเป็นแนวทางการพัฒนาที่ดีที่สุด กระนั้นต้องไม่หลงลืมด้วยว่าสังคมอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่มีความเป็นพลวัตสูง โดยที่ความสำเร็จ ความเข้มแข็ง และความยั่งยืนจะดำรงอยู่ได้เพียงช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น เมื่อถึงอีกช่วงเวลาหนึ่งก็ไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าสิ่งเหล่านี้จะสามารถต้านทานต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงที่มักเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วได้มากน้อยเพียงใด อย่างไรก็ตาม ข้อพึงตระหนักที่สำคัญต่อกระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนที่พอจะช่วยคลี่คลายสถานการณ์เหล่านี้ได้นั้นคือ ความต่อเนื่อง ทั้งนี้ความต่อเนื่องดังกล่าวควรอยู่บนพื้นฐานของการเรียนรู้ที่เกิดจากการทบทวนบทเรียนและประเมินสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างรอบด้าน เพื่อเอื้อต่อการสร้างรูปแบบการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทและเงื่อนไขของชุมชนในช่วงเวลานั้น ๆ โดยนัยนี้ การพัฒนาจึงต้องมีการปรับปรุงอยู่ตลอดเวลา หากกิจกรรมใดไม่มีความต่อเนื่อง ถูกละทิ้ง หรือขาดการสานต่อ ย่อมนำไปสู่ความล้มเหลวหรือล่มสลายของชุมชน ดังที่ จาเร็ด ไดมอนด์ (2552, น. 31-38) ได้สะท้อนตัวอย่างชุมชนในอดีตที่ล่มสลายเพียงเพราะไม่สามารถจัดการชุมชนหรือสังคมของตนได้ โดยความล่มสลายในที่นี้หมายถึง การเข้าสู่ภาวะตกต่ำที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัด แม้แต่ความล้มเหลวในการจัดการปัญหาเพียงด้านใดด้านหนึ่งก็อาจนำพาชุมชนไปสู่ความล่มสลายได้ นั่นเพราะทุกอย่างล้วนเชื่อมโยงกัน หรือแม้บางชุมชนที่เคยรุ่งเรือง หรือได้ชื่อว่าเป็นชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ ทว่าท่ามกลางปัญหาต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ที่ค่อย ๆ กัดกร่อนชุมชน ในที่สุดชุมชนเหล่านั้นก็อาจเข้าสู่ภาวะถดถอยหรือล่มสลายหากขาดการพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

เช่นเดียวกับชุมชนซึ่งโดยทั่วไปมักเข้าใจกันว่าชุมชนเป็นกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์และความสำคัญร่วมภายใต้บริบทที่มีเงื่อนไขหนึ่ง ๆ ทว่าในปัจจุบันชุมชนมีความหมายที่หลากหลายมากขึ้น เนื่องจากได้นำนิยามนี้ไปใช้ประกอบกับคำหรือความคิดทางสังคมศาสตร์ที่ขยายวงกว้างมากขึ้น อาทิ นำมารวมกับชายขอบแล้วกลายเป็นชุมชนชายขอบ และนำมารวมกับจินตนาการแล้วกลายเป็นชุมชนในจินตนาการ ทั้งนี้ความหมายของชุมชนที่เกิดจากคำใหม่เหล่านี้ สามารถเข้าใจได้อย่างบางเบาในเบื้องต้น แต่สามารถให้นัยยะที่แปลกไปจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแบบเดิมได้ (จารุวรรณ ขำเพชร, 2551, น. 8) เช่นนี้การพัฒนาชุมชนจึงต้องมิพลัดไปตามยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ทั้งยังต้องสร้างเครือข่ายการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมให้เป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชน (พัชรินทร์ สิริสุนทร, 2552, น. 52) โดยเฉพาะการส่งเสริมการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ การสนับสนุนการรวมพลังในการดำเนินกิจกรรมในรูปแบบกลุ่มองค์กร และเครือข่าย การพัฒนาผู้นำ และการติดตามและประเมินผล ทั้งนี้กระบวนการทำงานและเทคนิคในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าว จะต้องมีความเชื่อมโยงกัน โดยเริ่มจากการทำงานกับสมาชิกจำนวนน้อยไปหา มาก ส่งเสริมการเรียนรู้และฝึกปฏิบัติจากเรื่องง่าย ๆ ไกลตัวไปสู่เรื่องที่ยากและซับซ้อนมากขึ้น มีขอบเขตการวิเคราะห์กว้างขึ้น ส่งเสริมให้ชุมชนมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและนำไปสู่การปฏิบัติ รวมทั้งให้คุณค่ากับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสร้างความรู้ใหม่จากประสบการณ์ของชุมชน (ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น, สหทัยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์, และ ชลกาญจน์ ฮาชันนารี, 2552, น.10) นอกจากนี้ในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพจากชุมชนชนบทเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท

หรือชุมชนเมือง ซึ่งใช้การเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นแนวคิดหลักในการพัฒนานั้น แต่ทว่าชุมชนก็ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ อีกหลายประการด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงประการสำคัญที่ควรกล่าวถึง ได้แก่ ประการแรก บทบาทผู้หญิงกับการพัฒนา การที่ผู้หญิงมีบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมเพิ่มขึ้น เห็นได้จากการเพิ่มขึ้นของหัวหน้าครอบครัวที่เป็นผู้หญิง ซึ่งต้องรับผิดชอบในการหารายได้เลี้ยงครอบครัวมากขึ้นไปพร้อมกัน (เลิศชาย ศิริชัย, 2552, น. 80) ด้วยเหตุนี้จึงควรเปิดพื้นที่ทางสังคมให้ผู้หญิงก้าวสู่การมีสถานภาพและบทบาททางสังคมที่เท่าเทียม (ณัฐพงศ์ จิตนิรรัตน์, 2556, น. 68) ด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนผู้หญิงให้มากขึ้น โดยเฉพาะทักษะที่จำเป็นเกี่ยวกับการจัดระบบชุมชน ระบบการจัดการ และการประสานงาน (ณัฐพงศ์ จิตนิรรัตน์, คณินิจ มากชูชิต, และกนกแก้ว วงษ์พันธุ์, 2558, น. 11) ประการที่สอง ภัยพิบัติธรรมชาติ เป็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่มีแนวโน้มรุนแรงขึ้น ปัจจุบันหลายชุมชนให้ความสำคัญกับปัญหานี้ เห็นได้จากการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อเตรียมความพร้อมในการรับมือกับภัยพิบัติที่อาจเกิดขึ้นในชุมชนด้วยการสร้างความรู้ใหม่ ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง (ภคিকা ผลารักษ์, 2552, น. 4) รวมทั้งการปรับเปลี่ยนพื้นที่เปราะบางเสี่ยงต่อภัยพิบัติเป็นพื้นที่การอนุรักษ์ฟื้นฟู โดยการจัดทำข้อมูลพื้นที่เสี่ยงต่อภัยพิบัติ ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน และฟื้นฟูศักยภาพของระบบนิเวศให้อุดมสมบูรณ์ (ชมพูนุท ช่วงโชติ, สมบัติ กิจจารวงษ์, ณุชาดา เจริญพานิช, และจริยวิชญา สะทะโชติ, 2558, น. 32) ประการที่สาม การเปลี่ยนแปลงระบบสังคมเกษตรและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทั้งนี้ สมยศ พุ่มหว่า (2557, น. 44) อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมเกษตรระดับท้องถิ่นว่า เป็นผลมาจากการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกัน ขณะที่ อัจฉรา รักษ์ดิตรม (2554, น. 39) ได้สะท้อนถึงคนชนบทจำนวนมากถูกเบียดขับออกจากที่ดินของตนเอง เนื่องจากมีชนชั้นกลางก้าวหน้าซื้อที่ดินเพื่อทำเกษตรปลอดสารพิษหรือทำธุรกิจท่องเที่ยวแบบทางเลือก ซึ่งเห็นได้ชัดจากรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม (เอกลักษณ์ สลักคำ, 2558, น. 76; ภาณุพงศ์ บรรเทาทุกข์, 2559, น. 67) ประการที่สี่ การย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองใหญ่ อันเป็นผลสืบเนื่องจากระบบสังคมเกษตรที่เปลี่ยนไป โดยเฉพาะผู้หญิงที่มีอัตราการย้ายถิ่นที่มีแนวโน้มสูงขึ้น ทั้งนี้ นฤมล กล้าทุกวัน (2558, น. 100, 126) สะท้อนว่า ปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่นของผู้หญิงมาทำงานในเมืองใหญ่มีหลากหลาย โดยความจำเป็นทางเศรษฐกิจถือเป็นปัจจัยหลัก แต่ทว่าความคาดหวังในการที่จะมีตัวตนใหม่ในสังคมสมัยใหม่ก็เป็นอีกปัจจัยที่น่าสนใจ ประการที่ห้า การผสมผสานทางวัฒนธรรม เป็นอีกประเด็นที่ควรให้ความสำคัญ ทั้งนี้ กฤตยา ณ หนองคาย (2558, น. 170, 174) อธิบายว่า ภายใต้อิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์และบริบทสังคมแบบเสรีนิยมใหม่ ทำให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับเทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น และนำไปสู่การผสมผสานทางวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดในวิถีการผลิตแบบใหม่ที่หลากหลายของคนรุ่นต่อไป และประการที่หก การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ถือเป็นประเด็นสำคัญที่ชุมชนต้องตระหนักและวางแนวทางการพัฒนาร่วมกับครอบครัวเพื่อเตรียมความพร้อมรองรับไว้ (สุธิดา แจ่มประจักษ์, 2557, น. 45; สุดารัตน์ สุดสมบูรณ์, 2557, น. 73) ทั้งนี้ จุฬารัตน์ แสงทอง (2557, น. 82) ยังย้ำเพิ่มเติมอีกว่า ชุมชนต้องส่งเสริมและสนับสนุนผู้สูงอายุตามศักยภาพที่มีเพื่อเพิ่มคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุเหล่านั้น

นอกจากปรากฏการณ์ดังกล่าวที่ชุมชนไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ จำเป็นต้องให้ความสำคัญและเตรียมพร้อมสำหรับการรับมือแล้ว ยังมีความเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา

ชุมชนที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมถึงอีกหลายแนวคิดและทฤษฎีเดิมที่มีอยู่แล้ว ทว่ายังให้ความสำคัญไม่เพียงพอ ดังนั้นการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีการพัฒนา วัฏจักรการพัฒนา ชุมชนจินตนาการ สิทธิชุมชน และการเคลื่อนไหวทางสังคม ประเด็นเหล่านี้เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจ เพื่อจะได้ปรับปรุงชุดความรู้ของตนให้มีความร่วมสมัย ทั้งยังเป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการบูรณาการศาสตร์ได้อย่างเหมาะสมเพื่อปรับใช้ในการพัฒนาที่รองรับสถานการณ์ปัญหาดังกล่าวข้างต้น

การพัฒนา: ทฤษฎีที่จำเป็นต้องรู้

หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา การพัฒนาได้กลายเป็นแนวคิดสำคัญที่ถูกนำมาใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศในโลกที่สาม ซึ่งส่วนใหญ่เคยเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจชาติตะวันตก กระนั้นแนวคิดการพัฒนาก็ยังคงเป็นวิวาทะถกเถียงกันในหมู่ผู้มีอำนาจ นักวิชาการ รวมถึงประชาชนโดยทั่วไป (ณัฐพล ใสตถิรัตน์วิโรจน์, 2557, น. 275) เนื่องจากความหมายของการพัฒนาเป็นผลที่เกิดจากความรู้สึกส่วนตัว สะท้อนให้เห็นอำนาจในการตัดสินใจ (สยามล เจริญรัตน์, 2558, น. 223) ในต่างระดับและต่างมุมมอง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2554, น. 3) ทั้งนี้ เซษฐา พวงหัตถ์ (2558, น. 137-148) ได้อธิบายถึงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับสาระเหล่านี้ ได้แก่ แนวคิดเรื่องการพัฒนา เศรษฐกิจการเมืองว่าด้วยการพัฒนา และวัฒนธรรมของการพัฒนา ดังนี้

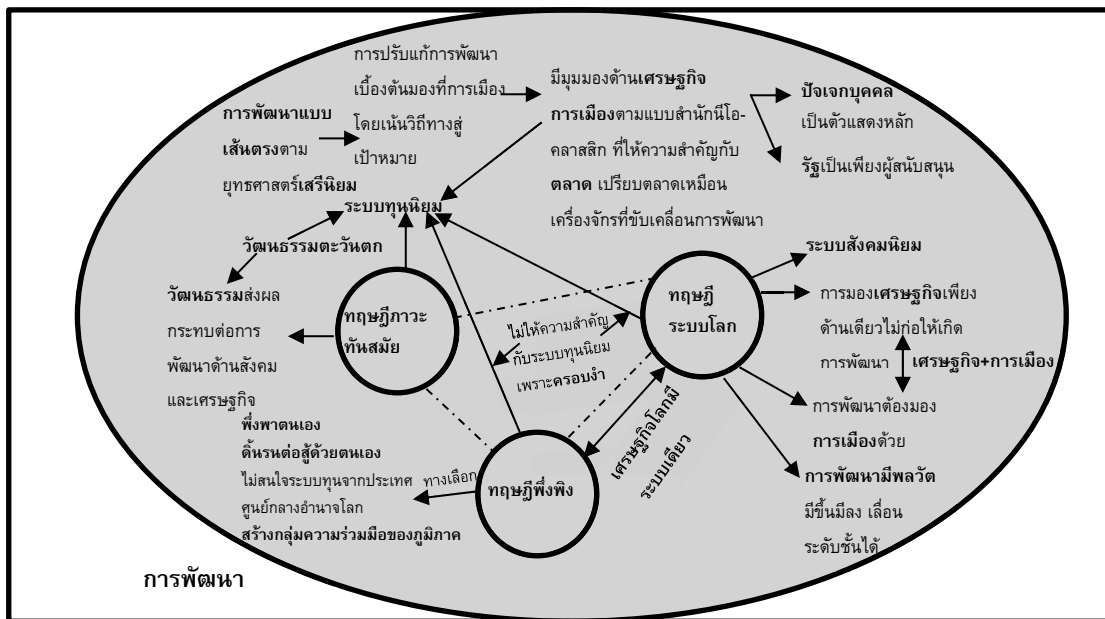
ทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization theory) อธิบายถึงขั้นตอนการพัฒนาว่าประกอบด้วยขั้นตอนแรก เป็นเรื่องของพัฒนาในลักษณะเส้นตรงและการใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวเสรีนิยม และขั้นตอนที่สอง เป็นการปรับแก้ทฤษฎีที่หันมาให้ความสำคัญกับเงื่อนไขเบื้องต้นทางการเมืองของการพัฒนา ซึ่งประเด็นที่ปรับแก้กันไม่ใช่เรื่องเป้าหมายของการพัฒนา แต่เป็นวิถีทางในการไปสู่เป้าหมายของการพัฒนา ขณะที่มุมมองของเศรษฐกิจการเมืองนีโอ-คลาสสิก เป็นการมองตลาดในระบบทุนนิยมในฐานะเป็นเครื่องจักรที่มีพลังในการขับเคลื่อนไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งปัจเจกบุคคลที่ถูกขับเคลื่อนด้วยผลประโยชน์ส่วนตัวจะทำหน้าที่เป็นตัวแสดงหลักในการเปลี่ยนแปลง ด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนที่เน้นการแสวงหากำไรสูงสุดในตลาด ในทางตรงกันข้าม รัฐมีบทบาทเพียงสนับสนุนด้วยการสร้างสภาพแวดล้อมที่มั่นคงและมีเสถียรภาพ เพื่อเอื้ออำนวยให้การแลกเปลี่ยนดำเนินไปได้ด้วยดี ส่วนมุมมองด้านวัฒนธรรม เป็นการมองว่าวัฒนธรรมใด ๆ ที่ไม่ใช่ยุโรปตะวันตก ล้วนไม่สามารถสร้างค่านิยมที่สนับสนุนทุนนิยมขึ้นมาในสังคมนั้น ๆ ได้ ทั้งยังเชื่ออีกว่าวัฒนธรรมเป็นตัวแปรที่มีผลกระทบโดยตรงต่อการพัฒนาด้านสังคมและเศรษฐกิจ

ทฤษฎีพึ่งพิง (Dependency theory) อธิบายถึงการที่ประเทศโลกที่สามได้ถูกผูกกระชากรให้เข้าไปอยู่ในโครงสร้างเศรษฐกิจโลกที่มีลักษณะขูดรีด ทำให้มีฐานะเป็นชายขอบเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศเจ้าอาณานิคมตะวันตกที่มีฐานะเป็นศูนย์กลาง โดยที่รัฐได้สูญเสียความเป็นอิสระและตกเป็นเครื่องมือของพวกนายทุนนายหน้าในประเทศซึ่งเป็นตัวแทนของทุนต่างชาติ เช่นเดียวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นก็ได้ถูกทำให้หมดความสำคัญ เนื่องจากต้องสยบยอมให้กับอุดมการณ์ทุนนิยมที่ครอบงำ ดังนั้น

โลกตะวันตกจึงพัฒนาขึ้นมาได้ด้วยการทำให้โลกส่วนที่เหลือทั้งหมดนั้นด้อยพัฒนา เช่นนี้จึงจำเป็นต้องสละทิ้งความสัมพันธ์ที่มีกับทุนนิยมโลก แล้วหันมาต่อสู้เพื่อกลับมายืนหยัดด้วยตนเอง โดยใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมแบบทดแทนการนำเข้า และการปฏิวัติสังคมนิยม

ทฤษฎีระบบโลก (World-system theory) อธิบายถึงความเห็นพ้องร่วมกับทฤษฎีที่เพิ่งฟังในการมองเศรษฐกิจโลกว่ามีเพียงระบบเดียว ทว่าได้เพิ่มเติมส่วนที่อยู่ตรงกลางระหว่างศูนย์กลางและชายขอบเข้าไปนั่นคือ กึ่งชายขอบ โดยหมายความถึงประเทศที่กำลังพัฒนาเลื่อนยกระดับขั้นขึ้นและประเทศที่พัฒนาแล้วที่กำลังถูกลดลำดับขั้นลงมา ดังนั้นทฤษฎีระบบโลกจึงมีลักษณะพลวัต ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับกรอบความคิดในการพัฒนาก่อนหน้านี้ที่มีลักษณะสถิตคงที่ โดยนัยนี้ จึงเป็นการปฏิเสธการให้ความสำคัญกับปัจจัยทางเศรษฐกิจที่เคยเชื่อว่าเป็นเพียงปัจจัยเดียวที่ทำให้เกิดการพัฒนา โดยหันมาให้ความสำคัญกับบทบาทของการเมืองระดับชาติในการพัฒนาแทน

จากทฤษฎีดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปให้เห็นมุมมองการพัฒนาที่มีทั้งความเหมือน ความต่าง และความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละทฤษฎี ตลอดจนมิติสำคัญที่เกี่ยวข้องที่ใช้เป็นกรอบคิดในการพัฒนาได้ (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 มุมมองการพัฒนาของทฤษฎีภาวะทันสมัย ทฤษฎีพึ่งพิง และทฤษฎีระบบโลก

สรุปได้ว่า ทฤษฎีภาวะทันสมัยและทฤษฎีระบบโลกต่างเป็นทฤษฎีที่ครอบคลุมความรู้ด้านการพัฒนา เนื่องจากถูกสร้างขึ้นมานักคิดที่ได้รับอิทธิพลความคิดทางการเมืองของยุโรป ซึ่งมองว่า จารีต ประเพณี และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่ตะวันตกนั้น ไม่สามารถทำให้เกิดการพัฒนาแบบทุนนิยมได้ กระนั้นก็มี

ความแตกต่างในประเด็นที่ว่า ทฤษฎีการทำให้ทันสมัยมองประชาธิปไตยทุนนิยมเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ขณะที่ทฤษฎีระบบโลกมองว่า การแทนที่ทุนนิยมด้วยสังคมนิยมต่างหากที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา โดยที่ทฤษฎีฟุ้งฟิงนั้นให้ความสำคัญกับการปฏิวัติสังคมนิยมอยู่แล้ว

วาทกรรมการพัฒนา ให้จับตาที่ภาคปฏิบัติการของวาทกรรม

เมื่อกล่าวถึงการพัฒนาแล้ว สิ่งที่มีักได้ยินควบคู่ในแวดวงวิชาการและเป็นวิวาทะถกเถียงไม่ต่างจากการพัฒนานั้นคือ วาทกรรมการพัฒนา ซึ่งเปรียบเสมือนเหรียญอีกด้านของการพัฒนา ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องทบทวนวาทกรรมและวาทกรรมการพัฒนาเพื่อให้เกิดความเข้าใจในเบื้องต้นด้วย ดังนี้ วาทกรรม (Discourse) และภาคปฏิบัติการของวาทกรรม (Discursive practice) ของ Michel Foucault (อ้างถึงใน ชัยณรงค์ เครือนวน, 2558, น. 228) นั้น เป็นการศึกษาเพื่อทำให้เห็นประวัติศาสตร์ความคิดที่สะท้อนผ่านภาษา หรือการสร้างนิยาม ซึ่งนำไปสู่ปฏิบัติการทางอำนาจทั้งในรูปของการครอบงำและกีดกันให้เอกลักษณ์ ความหมาย หรือปฏิบัติการบางอย่างให้เลือนหายไปจากสังคม ดังนั้นวาทกรรมจึงเปรียบเสมือนเครื่องมือที่นำไปสู่การได้มาซึ่งอำนาจผ่านการครอบงำ ไม่ว่าจะเป็นการครอบงำผ่านการผลิตสร้างสัญญาณ หรือการครอบงำผ่านการสร้างเทคโนโลยีทางอำนาจ ความแตกต่างอันเกิดจากความหลากหลายทางวาทกรรมเช่นนี้ จึงนำไปสู่การต่อสู้ทางวาทกรรมระหว่างผู้กระทำการกลุ่มต่าง ๆ โดยพันธมิตรของกลุ่มชนชั้นนำได้ต่อสู้ทางวาทกรรมเพื่อรักษาอำนาจนำและครองความเป็นเจ้าทางวาทกรรม ขณะที่เครือข่ายชนชั้นกลางต้องการล้มความเป็นเจ้าทางวาทกรรมและครองอำนาจนำในภาคประชาสังคม ส่วนชาวบ้านรากหญ้าต้องการสร้างความอยู่รอดและความชอบธรรมให้กับตนเอง

ดังที่ เกิดวา บุญปรากร และ คณะ (2557, น. 1) ซึ่งอธิบายถึงภาคปฏิบัติการของวาทกรรม โดยเฉพาะภาคปฏิบัติการของวาทกรรมอำนาจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักเหตุผลที่สร้างความชอบธรรมให้การปฏิบัติการของรัฐว่า เป็นสิทธิที่รัฐจะเข้าไปจัดการและกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้น ซึ่งประชาชนต้องให้การยอมรับและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ดังกล่าว โดยภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการพัฒนาได้ทำหน้าที่ผ่านตัวแทนของสถาบันต่าง ๆ ซึ่งในโครงการพัฒนาบางโครงการ ชาวบ้านไม่มีโอกาสได้มีส่วนร่วมในการออกแรงสร้าง หรือร่วมแสดงความคิดเห็น ทั้งนี้ สวรินทร์ เปี่ยมเดิมอะหลี (2558, น. 616) ยังระบุเพิ่มเติมอีกว่า เมื่อชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมตั้งแต่แรก การมอบหมายงานก็คลุมเครือ ความร่วมมือจึงไม่เข้มแข็ง ส่งผลให้บางโครงการขาดการประสานงานอย่างต่อเนื่องจากคนในชุมชน โดยนัยนี้ สถาบันจึงไม่ได้ทำหน้าที่พัฒนาในความหมายที่เข้าใจกัน ทว่าทำหน้าที่ควบคุมให้อยู่ในวินัยเพื่อให้ชุมชนที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน ทั้งยังต้องปฏิบัติตามข้อบังคับที่สถาบันกำหนดให้อีกด้วย ซึ่ง เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2552, น. 115-119) อธิบายว่า ด้วยอำนาจที่เหนือกว่าของรัฐ ได้ทำให้บทบาทรัฐในการใช้อำนาจในการจัดการทรัพยากรด้วยการอ้างเหตุผลที่ว่าดำเนินไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศนั้น ส่งผลให้วิถีชุมชนท้องถิ่นลดคุณค่าลง สถานการณ์เหล่านี้นักนำไปสู่ความคับแค้นและการขัดแย้ง ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่ได้รับความไม่เป็นธรรมจากการดำเนินการของรัฐจึงเป็นทางออกในการแก้ปัญหาดังกล่าว

สรุปได้ว่า วาทกรรมการพัฒนาเป็นปฏิบัติการทางภาษาพูด ภาษาเขียน และสัญลักษณ์ในสังคมที่เกิดขึ้นจากฐานของอุดมการณ์การพัฒนา กระทั่งก่อให้เกิดการกระทำหรือปฏิบัติการทางสังคมในลักษณะใดลักษณะหนึ่งตามมา เพื่อนำไปสู่สิ่งที่เชื่อว่าเป็นความเจริญ หรือการเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น หรือการคลี่คลายไปในทางดี ก็ได้

ชุมชนจินตการ นัยชุมชนที่เปลี่ยนไป

ความคลุมเครือของแนวคิดด้วยชุมชน ยังเป็นอีกข้อสงสัยที่ต้องทบทวนกันอยู่ว่าแท้ที่จริงแล้วชุมชนคืออะไร โดยที่ Shigeharu Tanabe (อ้างถึงใน เบญจพร ดีขุนทด, 2555, น. 86-88) กล่าวถึงชุมชนจินตการ (Imagining communities) ว่าเป็นปรากฏการณ์การรวมกลุ่มทางสังคมหรือชุมชนแบบใหม่ที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง อันสืบเนื่องจากการก้าวเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ของสังคมไทย โดยพิจารณาจากกระบวนการซึ่งชุมชนถูกประกอบสร้างขึ้นมากว่า การมองว่าแต่ละชุมชนเป็นหนึ่งเดียวกัน มีเอกภาพ มีนัยทางวัฒนธรรม มีค่านิยมร่วมกัน หรือมีแก่นแกนของชุมชนเป็นมรดกตกทอดจากรุ่นสู่รุ่นตามแนวทางการศึกษาชุมชนที่มักเข้าใจกันโดยทั่วไป ดังนั้นชุมชนจินตการจึงไม่ใช่ชุมชนในความหมายของการเป็นหน่วยที่มีเอกภาพร่วม ทว่าเป็นเวทีของการดิ้นรน การต่อรอง และการสร้างสรรค์กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของสมาชิก โดยเป้าหมายของชุมชนในแต่ละช่วงเวลาถือเป็นกระบวนการของการกลายเป็น ซึ่งมีหลักคิดสำคัญนั่นคือ ปฏิบัติการทางสังคมของสมาชิกในการขับเคลื่อนจินตนาการของชุมชนให้เป็นจริงขึ้นมา รวมไปถึงศักยภาพที่แตกต่างหลากหลายของคนเล็กคนน้อยในการสร้างปฏิบัติการให้ตนเองสามารถเผชิญกับปัญหาหรือวิกฤติในชีวิตได้

อย่างไรก็ตาม แนวคิดชุมชนจินตการนี้มีความแตกต่างจากแนวคิดชุมชนจินตกรรม (Imagined communities) เนื่องจากชุมชนจินตกรรมจะให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างความเป็นเอกภาพของชาติผ่านเครื่องมือที่หลากหลาย ทั้งการทำสำมะโนประชากร แผนที่ และพิพิธภัณฑสถาน โดยนัยนี้ สำมะโนประชากร แผนที่ และพิพิธภัณฑสถาน จึงสะท้อนให้เห็นวิถีคิดของรัฐบาลานิคมยุคปลายเกี่ยวกับปริมาณพลภายใต้อำนาจของตนนั่นคือ การระบุได้เสมอว่า สิ่งนี้คือสิ่งนี้ ไม่ใช่สิ่งนั้น สิ่งนี้อยู่ตรงนี้ ไม่ใช่ตรงนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างมีขอบเขตกำหนดได้ (เบน แอนเดอร์สัน, 2552, น. 336-339) โดยเฉพาะแผนที่ซึ่งนำไปสู่การสร้างชาติ แม้ว่าจะไม่ใช่โดยลำพังตัวแผนที่เองก็ตาม (ธงชัย วินิจจะกุล, 2556, น. 273-275) กระนั้นสำมะโนประชากร แผนที่ และพิพิธภัณฑสถาน ก็ยังมีอำนาจนำในการสร้างความเป็นเอกภาพของชาติอย่างเฉพาะเจาะจง

สรุปได้ว่า ชุมชนจินตการเป็นเวทีของการดิ้นรน การต่อรอง และการสร้างสรรค์กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของสมาชิก ซึ่งเป็นเพียงคนเล็กคนน้อยในสังคม ให้สามารถเผชิญกับปัญหาหรือวิกฤติในชีวิตได้ ขณะที่ชุมชนจินตกรรมเป็นกระบวนการสร้างความเป็นเอกภาพของชาติผ่านเครื่องมือที่หลากหลายทั้งการทำสำมะโนประชากร แผนที่ และพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งมีอำนาจนำในการสร้างความเป็นเอกภาพของชาติกระทั่งปัจจุบัน

สิทธิชุมชน ต้องต่อสู้ต่อรองถึงจะได้มา

สำหรับประเทศไทยนั้น สิทธิชุมชนเป็นวาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ เพื่อให้ให้นิยามความหมายที่แสดงถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของชุมชนจากกรณีความขัดแย้งในการจัดการป่าชุมชนทางภาคเหนือ ซึ่งเกิดการต่อสู้เรียกร้องของชุมชนจนเป็นผลสำเร็จ โดยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้ยอมรับสิทธิของชุมชนในมาตรา 46 แต่ด้วยข้อความร้งท้ายที่ว่า “ทั้งนี้ตามที่กฎหมายกำหนด” ทำให้รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังมีปัญหาในการนำมาบังคับใช้เพื่อแก้ปัญหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้น

ทั้งนี้ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2551, น.14-20) ได้ย้าว่าสิทธิชุมชนจะไม่เกิดขึ้น ถ้าชุมชนได้รับความเดือดร้อนแล้วไม่สามารถฟ้องร้องหรือร้องเรียนปัญหาได้ โดยนัยนี้ สิทธิชุมชนย่อมเป็นนามธรรมและการได้มาซึ่งสิทธิชุมชนนั้น ส่วนใหญ่แล้วมักได้มาด้วยการต่อรองและการต่อสู้ทางสังคม ดังนั้นยังต้องมีการเคลื่อนไหวทางสังคมอยู่ในระดับหนึ่งจึงจะทำให้เกิดสิทธิชุมชนที่เป็นจริงขึ้นมาได้ (สวรินทร์ เบญญะมอหะลี และ อุทัย ปริญาสุทธีรัตน์, 2555, น.137) นอกจากนี้สิทธิชุมชนยังมีความเป็นพลวัต โดยมีการเปลี่ยนแปลงไปตามปรากฏการณ์ทางสังคม จนเป็นที่มาของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ซึ่งได้มีการเพิ่มเติมสิทธิของชุมชนและชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้ครอบคลุมถึงกรณีการรวมตัวกันของบุคคลขึ้นเป็นชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องเป็นการรวมตัวกันมาเป็นเวลานาน ในมาตรา 66 และเพิ่มเติมให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อนดำเนินโครงการ และชุมชนมีสิทธิที่จะฟ้องหน่วยงานต่าง ๆ ได้ ในมาตรา 67 (ทรงวุฒิ ศรีวิไล, 2550, น. 89-101; ปัทมาวดี ชูชุกี และ ชล บุนนาค, 2552, น. 334-339) ด้วยเหตุนี้ภาครัฐจึงต้องยอมรับชุดความรู้และเข้าใจในความแตกต่างและซับซ้อนของความเป็นชุมชน ตลอดจนควรทบทวนและปรับนโยบายหรือโครงการให้สอดคล้องกับบริบทและเงื่อนไขของชุมชน ซึ่งมีความเฉพาะเจาะจงในแต่ละชุมชน (อุทัย ปริญาสุทธีรัตน์ และ คณะ, 2555, น. 2) โดยที่ชุมชนก็ต้องเรียนรู้ตนเองทั้งในด้านทรัพยากรและการตระหนักในสิทธิของตนด้วย

สรุปได้ว่า สิทธิชุมชนเป็นแนวคิดที่เน้นถึงการมีส่วนร่วม ความเป็นธรรม และความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยทุกคนในชุมชนมีสิทธิที่จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยนัยนี้ การให้ความสำคัญกับแนวคิดสิทธิชุมชน ย่อมเป็นการยกระดับจากสิทธิของชุมชนไปสู่อำนาจของชุมชน และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในที่สุด

การเคลื่อนไหวทางสังคม ของจริงต้องไม่มีความรุนแรง

บ่อยครั้งเมื่อกล่าวถึงสิทธิชุมชนแล้ว มักได้ยินเรื่องการต่อรองและการต่อสู้ทางสังคมที่เรียกว่า “การเคลื่อนไหวทางสังคม” ควบคู่กันไป ดังนั้นจึงต้องทบทวนในประเด็นดังกล่าวเพื่อให้เกิดความเข้าใจในเบื้องต้นด้วย การเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทยนั้น ถือว่าเติบโตอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่การรวมตัวเรียกร้องขับไล่รัฐบาลของนักศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2516 เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2535 จนเกิดการเคลื่อนไหวผลักดันให้แก้ไขรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะภายหลังจากที่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ซึ่ง เพ็ชรรัตน์ ไสยสมบัติ (2555, น. 145) ได้กล่าวถึงรัฐธรรมนูญฉบับนี้ว่า มีบทบัญญัติเรื่องการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองและการพัฒนาประเทศมากยิ่งขึ้น ทั้งยังมีบทบัญญัติที่ให้สิทธิแก่ประชาชน ในการตรวจสอบการทำงานของ

ภาครัฐ จนเกิดกระแสการเคลื่อนไหวตรวจสอบขององค์กรที่ไม่แสวงหากำไรในการตรวจสอบการทำงานของนักการเมืองที่มีแนวโน้มและพฤติกรรมที่จะทุจริตคอร์รัปชัน และการรับรองสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน การเคลื่อนไหวนี้มีวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบันโดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเมือง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทยมีความแตกต่างจากต่างประเทศเป็นอย่างมาก ซึ่ง สุรดา จันทะสุตธนกุล (2557, น. 171) ได้อธิบายว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมในต่างประเทศนั้น เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในฐานะตัวกระทำการทางสังคมมากกว่าที่จะเป็นขบวนการทางการเมือง โดยให้ความสนใจในเรื่องความแตกต่างหลากหลาย เช่น สิทธิพลเมือง สิทธิในการปกป้องรูปแบบและวิถีการดำเนินชีวิต สิทธิในอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคล และสิทธิในการดำรงอยู่ของชุมชน อีกทั้งไม่ได้มุ่งที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในอำนาจรัฐ หรือครองอำนาจรัฐ เหนือเช่นการเคลื่อนไหวในประเทศไทยซึ่งสร้างผลกระทบที่รุนแรงมากขึ้นตามลำดับ นอกจากนี้ โอโยรา สังฆะ และประภาส ปันตบแต่ง (2554, น. 153) ได้อธิบายว่า เหตุที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทยนั้น ไม่ได้ยึดโยงกับฐานคิดปฏิบัติการอารยะขัดขืน ซึ่งถือเป็นยุทธวิธีการเคลื่อนไหวรูปแบบหนึ่งของขบวนการทางสังคมที่ถูกนำมาใช้เพื่อให้การเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการได้บรรลุตามเป้าหมาย อันเป็นยุทธวิธีที่มีลักษณะของการเข้าขัดขวางและท้าทายระบบสังคมการเมืองปกติในรูปแบบที่ผิดกฎหมาย ทว่าดำเนินการภายใต้วงขอบสันติวิธี อย่างเปิดเผยต่อสาธารณะ และผู้กระทำการยอมรับโทษตามกฎหมาย โดยนัยนี้ปฏิบัติการอารยะขัดขืนย่อมใกล้เคียงกับสัจตยาเคราะห์ ของ Mahatma Gandhi (อ้างถึงใน สรรวภัทร พัฒโร, 2557, น. 89) ซึ่งถือเป็นรูปแบบหนึ่งในการเคลื่อนไหวโดยไม่ใช้ความรุนแรง ด้วยลักษณะของปฏิบัติการดังกล่าวจึงส่งผลต่อความชอบธรรม ความแหลมคม และความท้าทายของปฏิบัติการซึ่งในที่สุดย่อมทำให้การเคลื่อนไหวบรรลุตามเป้าหมายโดยเกิดความรุนแรงน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

สรุปได้ว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นหมู่คณะ โดยมีเป้าหมายของการรวมตัวที่เหมือนกัน มีการกำหนดยุทธศาสตร์และวางแผนในการเคลื่อนไหวร่วมกัน อย่างไรก็ตาม รูปแบบการเคลื่อนไหวในปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก จากเดิมที่การเคลื่อนไหวตั้งอยู่บนพื้นฐานของชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งซึ่งมีความแตกต่างหรือขัดแย้งกันทางผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก เปลี่ยนไปเป็นการเคลื่อนไหวของคนหลายชนชั้นและหลายอาชีพ ซึ่งก็มีประเด็นความเห็นที่หลากหลายแตกต่างกัน

ข้อเสนอว่าด้วยการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน

ข้อเท็จจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ประการหนึ่งคือ การพัฒนาชุมชนในสังคมไทยที่ผ่านมานั้นมักยึดโยงกับความเชื่อที่ว่าชาวบ้านมัก “โง่ จน เจ็บ” นักพัฒนาชุมชนจึงมีภารกิจที่ต้องคลี่คลายสภาวะการณ์เหล่านี้ด้วยโครงการและกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ที่วางแผนมาเป็นอย่างดีตามขนบการคิดจากบนลงล่าง กระนั้นก็ตามด้วยความคลุมเครือของแนวคิดที่ว่าด้วยชุมชนดังได้กล่าวมาแล้ว จึงทำให้เกิดข้อสงสัยในกรณีของการพัฒนาชุมชนเช่นกันว่า ชุมชนต้องถูกพัฒนาด้วยโครงการและกิจกรรมการพัฒนาใด ๆ อย่างไม่อาจปฏิเสธได้ แม้ว่าชุมชนจะต้องการหรือไม่ มากน้อยเพียงใดก็ตาม

ทั้งนี้ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2558, น. 21-23) ได้เสนอแนวคิดการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานให้เป็นทางเลือก ด้วยเหตุผลหลายประการดังนี้ ประการแรก ชุมชนในปัจจุบันไม่ได้หมายถึงเฉพาะชุมชนในชนบทอีกต่อไป และค่านิยมของชุมชนก็ไม่จำเป็นต้องหมายถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันภายในอาณาเขตที่เฉพาะเจาะจงเฉกเช่นในอดีต ทว่าความหมายของชุมชนมีขอบเขตกว้างขวางทั้งชุมชนเมือง ชุมชนไซเบอร์ กลุ่มสตรี กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯลฯ โดยนัยยะของการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานานพอสมควร ประการที่สอง รัฐรวมศูนย์อำนาจไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอกได้ จึงจำเป็นต้องกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นและชุมชนแต่ละแห่งได้เลือกทิศทางการพัฒนาที่เฉพาะเจาะจงตามต้องการ ประการที่สาม เมื่อท้องถิ่นและชุมชนได้รับอิสระมากขึ้นในการปกครองตนเอง รูปแบบการจัดการบริการสาธารณะก็ควรจะเปลี่ยน เป็นการจัดการด้วยภาคีสาธารณะแบบใหม่ ซึ่งหมายถึงการจัดการสาธารณะที่เป็นผลผลิตของความร่วมมือระหว่างชุมชนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรไม่แสวงหากำไร ผู้ประกอบการเอกชน ฯลฯ ประการที่สี่ ภายในภาคีเครือข่ายต่างให้ความสำคัญต่อการจัดการความรู้ โดยเน้นการปฏิสังสรรค์ระหว่างสมาชิกภายใต้บริบทของการเปิดกว้างต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ประการที่ห้า การพัฒนามาตรฐานของชุมชนเป็นแนวทางที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาได้อย่างหลากหลาย โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในระดับเข้มข้น และประการสุดท้าย การทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับคนที่ชาวบ้านเรียกว่าผู้เชี่ยวชาญนั้น ต้องอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการร่วมคิดร่วมทำและปรับตัวเรียนรู้ร่วมกันระหว่างภาคีต่าง ๆ โดยนัยนี้ย่อมเป็นการปรับปรุงการดำรงชีพบนฐานของชุมชนด้วยเช่นกัน (อาแว มะแสด, 2558, น. 104) ยิ่งไปกว่านั้น สิ่งสำคัญในการพัฒนาชุมชนนั้นคือ การเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้เข้ามาอยู่ในกระบวนการพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง (ชินินทร์ วะสินนท์, สมบูรณ์ ขาวชายโงง, และ ธวัชชัย กุณวงศ์, 2555, น. 91-92) เหล่านี้ย่อมนำไปสู่ความสำเร็จของการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานได้อย่างไม่ต้องสงสัย

สรุปได้ว่า การพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงที่ว่าในปัจจุบันนี้ชุมชนมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยให้ความหมายกันไว้ โดยมีขอบเขตกว้างขวางขึ้นจากการยึดหลักคิดของการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน ด้วยเหตุนี้การพัฒนาชุมชนจึงต้องปรับเปลี่ยนอย่างเป็นพลวัตตามข้อเท็จจริงดังกล่าวด้วย

เสริมสร้างพลังชุมชน หรือพัฒนาชุมชน อะไรที่ต้องทำ

การเสริมสร้างพลังชุมชนเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่มักได้ยินควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชน เฉกเช่นเมื่อกล่าวถึงการพัฒนาที่มักได้ยินวาทกรรมการพัฒนา เปรียบเสมือนเหรียญอีกด้านของกันอย่างไรอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้จึงต้องทำความเข้าใจถึงการเสริมสร้างพลังชุมชนในเบื้องต้นเช่นกัน ทั้งนี้ Rosabeth M. Kanter (อ้างถึงใน สุริยา บุตรพันธ์, ทิพย์วัลย์ สุรินยา, และ สุปาณี สนธิรัตน์, 2557, น. 71) อธิบายว่าการเสริมสร้างพลังชุมชนหมายถึงการได้รับในสองประการ ดังนี้ ประการแรก การได้รับอำนาจ เป็นพลังผลักดันที่ผู้ปฏิบัติงานในชุมชนได้รับจากผู้นำชุมชนให้สามารถปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของตนได้เต็มที่และบรรลุตามเป้าหมาย และประการที่สอง การได้รับโอกาส เป็นการที่ผู้นำชุมชนให้โอกาสแก่ผู้ปฏิบัติงานในชุมชนในเรื่องความก้าวหน้าในงานและการพัฒนาการทำงาน ทั้งนี้ มิ่งขวัญ คงเจริญ และ

อาชัญญา รัตนอุบล (2554, น. 20) ยังจำแนกการเสริมสร้างพลังชุมชนเป็นสองระดับนั่นคือ ระดับบุคคล ได้แก่ องค์ประกอบภายในบุคคล องค์ประกอบด้านปฏิสัมพันธ์ และองค์ประกอบด้านพฤติกรรม และระดับชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบโครงสร้างทางสังคมเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วจะเห็นว่าการเสริมสร้างพลังชุมชนมีทิศทางของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนและผู้ปฏิบัติงานในชุมชนในลักษณะภายในออกสู่ภายนอก ไม่ใช่ในลักษณะของภายนอกเข้าสู่ภายใน เฉกเช่นการพัฒนาชุมชนที่ปฏิบัติกัน ทั้งนี้ ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ (2558, น. 65-67, 84) ย้ำว่าเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากความล้มเหลวของการพัฒนาที่ใช้รัฐเป็นศูนย์กลาง รวมถึงการคลี่คลายจากโครงสร้างการปกครองตนเองของชุมชนที่เคยมีมาในอดีตมาสู่โครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์เป็นแบบแผนหลักในปัจจุบัน ตลอดจนการตื่นตัวในการสร้างกลไกของภาคประชาสังคม หรือการปฏิรูปราชการที่มุ่งรับใช้ประชาชนท้องถิ่น โดยเฉพาะการสร้างธรรมาภิบาลเพื่อการบริหารงานภาครัฐเกิดผลสัมฤทธิ์ มีประสิทธิภาพและเกิดความคุ้มค่า ไม่มีขั้นตอนการปฏิบัติงานเกินความจำเป็น มีการปรับปรุงภารกิจของส่วนราชการให้ทันต่อสถานการณ์ และประชาชนได้รับการอำนวยความสะดวกและได้รับการตอบสนองความต้องการ ทั้งนี้บ่อยครั้งที่โครงการพัฒนาซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่ดีและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมไม่ให้เกิดผลอย่างที่วางไว้ เนื่องจากการสั่งการแบบบนลงล่าง การขาดการส่งเสริมจากภาครัฐ การขาดความโปร่งใส กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ครอบคลุมครบถ้วน และระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจอยู่ในระดับต่ำ (จุฑารัตน์ ชมพันธ์, 2556, น. 88, 103) เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการสูญเสียทั้งโอกาสและค่าใช้จ่ายของการพัฒนาไปอย่างน่าเสียดาย

สรุปได้ว่า การเสริมสร้างพลังชุมชนเป็นการได้รับอำนาจและโอกาสของผู้ปฏิบัติงานในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นคนนอกหรือคนในชุมชน จากผู้นำชุมชนซึ่งเป็นคนในชุมชนอย่างไม่ต้องสงสัย แน่นนอนว่าความลักลั่นระหว่างการพัฒนาชุมชนที่คนนอกมีให้แก่คนในชุมชนเพื่อให้เกิดสิ่งที่เชื่อว่าเป็นดีขึ้นหรือเจริญขึ้น และการเสริมสร้างพลังชุมชนโดยคนในต่างหากที่ให้อำนาจและโอกาสแก่คนนอกชุมชนในการปฏิบัติงานให้บรรลุตามเป้าหมาย รวมถึงความก้าวหน้าในงาน เหล่านี้ย่อมดำรงอยู่ต่อไปท่ามกลางทวิลักษณ์ของการทำงานเพื่อชุมชน

ปรับประยุกต์ทฤษฎีกับการพัฒนาชุมชน

จากทฤษฎีทางสังคมที่เกี่ยวกับการพัฒนาทั้งทฤษฎีภาวะทันสมัย ทฤษฎีพึ่งพิง และทฤษฎีระบบโลก เห็นได้ว่าแต่ละทฤษฎีมีมุมมองการพัฒนาที่ทั้งเหมือนและต่างกัน แม้ว่าทฤษฎีภาวะทันสมัยและทฤษฎีระบบโลกถูกมองว่าครอบงำความคิดด้านการพัฒนาก็ตาม ทว่าประเด็นที่ชวนพินิจนั่นคือ ทฤษฎีเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้หรือช่วยกระตุ้นคิดนักพัฒนาในบางเรื่องได้หรือไม่ หรือลองใช้แต่ละมุมมองของทฤษฎีมาช่วยให้เกิดการเรียนรู้และกระตุ้นให้คิดก็อาจจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา ยิ่งไปกว่านั้น ท่ามกลางสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่ชุมชนต้องเผชิญ บางชุมชนไม่สามารถดำรงความเป็นชุมชนดั้งเดิมเอาไว้ได้หรือบางชุมชนไม่หลงเหลือความเป็นชุมชน เพราะวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป อันเกี่ยวเนื่องกับการเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามชุมชน ภูมิภาค รัฐ เพศสถานะ ฯลฯ เช่นนี้การนำทฤษฎีมาปรับประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาจึงมีความน่าสนใจและควรที่ผู้เกี่ยวข้องต้องเรียนรู้และทบทวนว่าจะนำไปใช้ได้อย่างไร ทั้งนี้หากพิจารณาทฤษฎีพึ่งพิงซึ่งไม่เห็นด้วยกับการพัฒนาประเทศใน

ลักษณะที่ต้องอยู่ภายใต้การพึ่งพาประเทศพัฒนาแล้ว เมื่อมองการพัฒนาในระดับชุมชนจะเห็นตัวแสดงนั้นคือ ชุมชนกับรัฐ ลองจินตนาการว่าหากการพัฒนาชุมชนต้องพึ่งพิงหรือรับการช่วยเหลือจากรัฐเพียงอย่างเดียว ย่อมไม่นำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชน ซึ่งทฤษฎีนี้มีข้อเสนอทางเลือกของการพัฒนานั้นคือ ชุมชนต้องย้อนกลับมาสำรวจศักยภาพของชุมชนและหันมาพึ่งพาตนเอง เลือกที่จะรับหรือไม่รับการพัฒนาจากรัฐอย่างเหมาะสม ขณะที่ฝ่ายรัฐก็ต้องพินิจเกี่ยวกับการพัฒนาใหม่เช่นกันนั่นคือ การจัดการหรือการพัฒนาชุมชนก็ควรให้มีตัวแสดงหลักในการพัฒนาเป็นคนในชุมชน โดยเฉพาะผู้นำชุมชนซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนหรือกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชน

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงอย่างหลากหลายที่กล่าวมา การเปิดโอกาสให้ชุมชนจัดการตนเองหรือตัวแสดงใดตัวแสดงหนึ่งจัดการชุมชนเพียงลำพังก็อาจนำไปสู่ล้มเหลวได้ ดังนั้นการพัฒนาชุมชนให้ขับเคลื่อนไปสู่ความยั่งยืนได้ก็ควรอยู่ภายใต้หลักความร่วมมือกันทั้งระหว่างรัฐและชุมชน หรือเอกชนกับชุมชน หรือทุกภาคส่วน รวมถึงการสร้างเครือข่ายชุมชนท้องถิ่น ซึ่งประเด็นนี้สามารถใช้หลักคิดบางประการของทฤษฎีภาวะทันสมัยมาอธิบายได้ หรือนำทฤษฎีนี้มาช่วยกระตุกต่อมคิดด้านการพัฒนาร่วมกับข้อเสนอทางออกของทฤษฎีพึ่งพิง เนื่องจากการพัฒนาจำเป็นต้องอาศัยทุนและการสนับสนุนจากรัฐ โดยไม่อาจละทิ้งมุมมองของทฤษฎีระบบโลกได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ทฤษฎีระบบโลกทำให้นักพัฒนามองการพัฒนาอย่างเป็นพลวัต โดยไม่มองการพัฒนาเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ให้พิจารณาที่การเมืองด้วย หากการเมืองไม่มั่นคง การพัฒนาก็ล้มเหลวได้ ทั้งนี้หากมองในระดับชุมชนการเมืองในที่นี้อาจหมายถึงนโยบายการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายหรือทิศทางการพัฒนา จำเป็นต้องปรับประยุกต์หรือบูรณาการแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เนื่องจากแต่ละแนวคิดและทฤษฎีนั้นเกิดขึ้นจากพื้นฐานหรือสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า แนวคิดและทฤษฎีที่เกิดขึ้นภายหลังเป็นการวิเคราะห์ปัญหาและนำเสนอมุมมองการพัฒนาใหม่ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงในสถานการณ์ปัจจุบันมากขึ้น ขณะที่มุมมองการพัฒนาของแนวคิดและทฤษฎีเดิมที่เกิดขึ้นก่อนก็ยังมีบางส่วนที่สำคัญ อย่างไรก็ตามข้อสังเกตเกี่ยวกับมุมมองการพัฒนานั้นคือ การพัฒนาต้องให้ความสำคัญกับสิ่งรอบด้าน ทั้งเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงระบบทุนที่อาจให้ความหมายใหม่ว่า ทุนในที่นี้อาจเป็นทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และทุนมนุษย์ ซึ่งช่วยหนุนเสริมให้เกิดการพัฒนาภายใต้ความร่วมมือกันทุกภาคส่วน ไม่ว่าชุมชน รัฐ และเอกชน โดยเฉพาะชุมชนซึ่งควรเป็นตัวแสดงหลัก ขณะที่รัฐและเอกชนควรเป็นผู้สนับสนุน เนื่องจากชุมชนเป็นเจ้าของพื้นที่และทุนต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น โดยหากพิจารณาในด้านทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนถือเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยตรง ทั้งนี้แนวคิดที่สนับสนุนให้ชุมชนเป็นตัวแสดงหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาหรือการจัดการที่เชื่อมโยงกับชุมชนนั้น มีการกล่าวถึงกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง ที่ให้ความสำคัญกับคนในท้องถิ่นในฐานะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรโดยตรงและตัวแสดงหลัก (กนกรัตน์ กิตติวิวัฒน์, 2554, น. 73-74) เช่นเดียวกับตัวอย่างการจัดการปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรในชุมชน ที่ สวรินทร์ เบ็ญเด็มอะหลี (2557, น. 14-18) ซึ่งกล่าวถึงทางเลือกการจัดการปัญหาไฟป่าในพื้นที่ป่าทุ่งบางนกออก

เขตลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนล่างนั้นคือ ความร่วมมือทุกภาคส่วน โดยให้ความสำคัญกับชุมชนที่มีทุน โดยเฉพาะทุนทรัพยากรธรรมชาติและทุนทางสังคม ที่สามารถต่อยอดการพัฒนาความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาด้านไฟฟ้าได้ ทั้งยังสอดคล้องกับข้อเสนอการปฏิรูปฐานทรัพยากรเพื่อความยั่งยืนและเป็นธรรม ที่ให้ความสำคัญกับชุมชนและการเสริมสร้างระบบการจัดการทรัพยากรร่วม (คณะกรรมการปฏิรูป, 2554, น. 217-229) เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของบทบาทชุมชนในการพัฒนา ซึ่งหากย้อนทบทวนทฤษฎีการพัฒนาที่กล่าวไว้ข้างต้น จะเห็นว่าทฤษฎีภาวะทันสมัยก็ได้กล่าวถึงบทบาทของรัฐในฐานะผู้สนับสนุนไว้ด้วยเช่นกัน โดยให้รัฐเป็นเพียงผู้สร้างสภาพแวดล้อมที่มั่นคงและมีเสถียรภาพ เพื่อเอื้ออำนวยให้การแลกเปลี่ยนดำเนินไปได้ด้วยดี ซึ่งถือเป็นแนวคิดเบื้องต้นของการดำเนินการที่ควรอยู่ภายใต้หลักความร่วมมือ กระนั้นหากเปลี่ยนมุมมองการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางของทฤษฎีภาวะทันสมัยเสียใหม่ โดยให้มองลงมาในระบบย่อยนั้นคือ เศรษฐกิจชุมชน จากที่ให้ความสำคัญกับตลาดเป็นสำคัญกับชุมชน หรือเปลี่ยนจากตลาดเป็นชุมชน เปรียบเสมือนว่าชุมชนเป็นเจ้าของทุนซึ่งมีอยู่หลากหลายด้าน หรือมองว่าชุมชนก็คือปัจเจกบุคคลหรือตัวแสดงหลักที่เป็นเครื่องจักรสำคัญที่สามารถขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนได้ ก็จะทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจย่อยที่มีรัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุนเพื่อให้การขับเคลื่อนการพัฒนาดำเนินไปอย่างมั่นคงและมีเสถียรภาพ ท้ายที่สุดย่อมนำไปสู่ภาพรวมที่สะท้อนความมั่นคงของเศรษฐกิจในประเทศได้ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาตามมุมมองของทฤษฎีภาวะทันสมัยก็มีข้อชวนคิดอีกประการหนึ่งคือ การพัฒนาแบบเส้นตรงที่เสนอมานั้น มักเป็นไปได้ยาก เนื่องจากแผนพัฒนาหนึ่ง ๆ ไม่อาจนำไปใช้ได้ในทุกชุมชน ในทางตรงกันข้าม การพัฒนาชุมชนต้องสอดคล้องกับบริบทของชุมชนด้วย

กระนั้นการตระหนักถึงความสำคัญของชุมชน ยังสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาดังกล่าว ไม่ได้ละเลยต่อสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชน อันเป็นผลให้สิทธิชุมชนเป็นจริงในทางปฏิบัติได้โดยที่ชุมชนไม่ต้องต่อสู้ต่อรอง เฉกเช่นปัจจุบันที่สังคมยังต้องเผชิญกับการเคลื่อนไหวทางสังคมของหลายชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาที่ละเลยต่อสิทธิของชุมชน กระนั้นก็ต้องไม่ลืมที่จะตระหนักถึงเสรีภาพตามแนวทางเสรีนิยมที่ทฤษฎีภาวะทันสมัยให้ความสำคัญ เพราะโดยหลักธรรมชาติแล้ว มนุษย์ทุกคนล้วนต้องการเสรีภาพ แต่ทว่าการให้เสรีภาพนั้นจะต้องอยู่ในระดับมากน้อยเพียงใดถึงจะทำให้ทุกฝ่ายยอมรับได้ ดังนั้นจึงต้องขบคิดกันต่อว่าจะมีแนวคิดหรือทฤษฎีใดมาช่วยชี้แนวทางเพื่อให้การพัฒนาชุมชนสามารถดำเนินไปได้โดยรองรับปัญหาเหล่านี้ด้วย อนึ่ง ภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ การที่ชุมชนหรือสังคมยังมีปัญหาความไม่เป็นธรรม โดยเฉพาะการขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน กระนั้นก็ตามยังมีอีกแนวคิดหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นมานาน แต่ทว่ายังคงร่วมสมัยและเหมาะสมกับการนำมาพินิจด้วยนั่นคือ สหกรณ์ ซึ่งเป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการพึ่งพาตนเองภายใต้ความร่วมมือกันระหว่างสมาชิก ทั้งนี้สมาชิกสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนผ่านช่องทางของสหกรณ์ได้ โดยเฉพาะการพัฒนาด้านเศรษฐกิจชุมชน เนื่องจากสหกรณ์เป็นแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานของชุมชนและสังคมเป็นหลัก ซึ่งมุ่งเน้นความอยู่ดีมีสุขของสมาชิก แตกต่างจากการพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้ระบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นเพียงผลกำไร ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนหรือแม้แต่วิธีรัฐ ควรให้ความสำคัญกับการขับเคลื่อนสหกรณ์สู่การพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง ทั้งยังต้องสร้างเสริมอุดมการณ์สหกรณ์ให้เป็นที่รับรู้ เกิดความเข้าใจ และนำไปสู่

การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น เช่นนี้ของดีที่มีอยู่และยังคงร่วมสมัยนั้น จะได้ไม่ถูกมองข้ามเหมือนเช่นที่ผ่านมา

บทสรุป

ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับร่วมกันว่า การพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนให้แก่ชุมชน ซึ่งการทำให้เกิดความยั่งยืนได้นั้นต้องมีการพัฒนาที่มีความต่อเนื่อง ทั้งนี้ปัจจัยสำคัญของการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชนไปสู่เป้าหมายนั้นคือ คนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งคนเหล่านี้จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดอันเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนา ทั้งทฤษฎีการพัฒนา วาทกรรมการพัฒนา ชุมชนจินตนาการ สิทธิชุมชน และการเคลื่อนไหวทางสังคม สิ่งเหล่านี้ช่วยให้เข้าใจถึงหลักการพัฒนาชุมชนได้ในระดับหนึ่ง กระนั้นก็ตามสิ่งที่ต้องตระหนักถึงอยู่เสมออันคือ สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เช่นเดียวกับชุมชนก็ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวไว้ข้างต้น ดังนั้นชุมชนจึงจำเป็นต้องปรับตัวหรือปรับทิศทางการพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดความอยู่ดีมีสุขของชาวบ้านในชุมชนและมีการพัฒนาในหลากหลายด้านโดยใช้ทุนทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ตลอดจนการรวมกลุ่มกันขึ้น เพื่อดำเนินกิจกรรมการพัฒนา แต่ทว่าภายใต้กิจกรรมที่หลากหลายเหล่านี้ มีหลายชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ขณะที่อีกหลายชุมชนที่ประสบความล้มเหลว เนื่องจากปัญหาความไม่สมดุลของการพัฒนาชุมชนเป็นสำคัญ โดยนักพัฒนาชุมชนก็มักนำโครงการและกิจกรรมการพัฒนาทั้งระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ที่วางแผนมาเป็นอย่างดีตามชนบทจากบนลงล่างและจากภายนอกเข้าสู่ภายในชุมชน ไม่ว่าชุมชนจะต้องการหรือไม่ มากน้อยเพียงใดก็ตาม ขณะที่ผู้นำและชาวบ้านในชุมชนอาจเห็นในทางตรงกันข้ามว่า ชุมชนมีแรงงานและทุนของชุมชนในระดับหนึ่งอยู่แล้ว ต้องการเพียงการหนุนเสริมเพื่อให้เกิดการระเบิดจากภายในออกสู่ภายนอกชุมชนเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ทวิลักษณ์ของการทำงานเพื่อชุมชนย่อมดำรงอยู่ต่อไป แม้ว่าโดยข้อเท็จจริงแล้วทั้งการพัฒนาชุมชนและการเสริมสร้างพลังชุมชนล้วนมุ่งนำพาชุมชนไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นหรือเจริญขึ้นเช่นกัน สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุผลที่สะท้อนถึงความจำเป็นที่การพัฒนาชุมชนต้องมีพลวัตด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยเหตุนี้หลักการพัฒนายังคลุมเครือ สงสัย หรือนำไปสู่วิาทะถกเถียงกัน จึงต้องถูกคลายปมเพื่อให้เกิดความชัดเจนในทางวิชาการและความเป็นจริงในทางปฏิบัติควบคู่กันไป

เอกสารอ้างอิง

- กนกรัตน์ กิติวิวัฒน์. (2554). เหลียวหลังแลหน้า งานวิจัยด้านวัฒนธรรมกับการพัฒนาในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย: ข้อเสนอแนะต่อนักสังคมวิทยาชนบท. *วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา*, 30(1), 67-89.
- กฤตยา ฦ หนองคาย. (2558). ประวัติศาสตร์บอกเล่าและการเมืองเรื่อง “พลเมือง”: การปรับตัวของคนห้วยกบในบริบทสังคมไทยยุคโลกาภิวัตน์. ใน สรณัฐ ไตรรงค์ (บรรณาธิการ), *ชุมชน ความทรงจำ และพิธีกรรม กับการจัดการชุมชน* (หน้า 145-176). กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- แก้ต้วา บุญปรากฏ, เจตน์สถุญ์ สังขพันธ์, สุณีย์ บุญกำหนด, และ นันทรัฐ สุริโย. (2557). ภาคปฏิบัติของวาทกรรมการพัฒนาชุมชนเกาะบุโหลนดอน, *วารสารพัฒนาสังคม*, 16(2), 1-20.
- คณะกรรมการปฏิรูป. (2554). *แนวทางการปฏิรูปประเทศไทย ข้อเสนอต่อพรรคการเมืองและผู้มีสิทธิเลือกตั้ง*. นนทบุรี: สำนักงานปฏิรูป.
- จารุวรรณ ขำเพชร. (2551). การศึกษาชุมชนเชิงวาทกรรมแบบคู่ตรงข้าม. *วารสารสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 11(ม.ค.-ธ.ค.), 1-9.
- จุฑารัตน์ ขมพันธ์. (2556). ธรรมชาติและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจในโครงการพัฒนา. *วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม*, 9(1), 85-106.
- จุฑารัตน์ แสงทอง. (2557). ผู้สูงอายุ: การเรียกคืน “คุณค่าในตนเอง” ผ่านบทบาทอาสาสมัคร. *วารสารรัฐสภา*, 35(2), 81-92.
- ชนินทร์ เวสินนท์, สมบูรณ์ ขาวชายโขง, และ ธวัชชัย กุณวงศ์. (2555). คนรุ่นใหม่กับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 6(2), 83-92.
- ชมพูนุท ช่วงโชติ, สมบัติ กิจจารุงษ์, อนุชาดา เจริญพานิช, และ จิรวิทย์ ษะทะโชติ. (2558). ชุมชนกับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติเพื่อรับมือภัยพิบัติ. *วารสารเศรษฐกิจและสังคม*, 52(3), 26-33.
- ชัยณรงค์ เครือนวน. (2558). ปฏิบัติการและการต่อสู้ทางวาทกรรมในการพัฒนาอุตสาหกรรม: ศึกษากรณีการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ตัวแบบมาตาปุด. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, 7(2), 223-245.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2558). การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอำนาจของชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออก. *วารสารพัฒนาสังคม*, 17(1), 65-87.
- เชษฐา พวงหัตถ์. (2558). ทำความเข้าใจเรื่องการพัฒนาผ่านข้อถกเถียงทางทฤษฎี. *วารสารพัฒนาสังคม*, 17(1), 135-151.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2554). *วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์. (2556). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านประวัติและประสบการณ์ชีวิตที่หลากหลายของผู้นำชุมชนในเขตชุมชนแออัด. *วารสารปาริชาติ*, 26(1), 30-78.
- ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, คณินิจ มากชูชิต, และ กอแก้ว วงษ์พันธ์. (2558). ผู้หญิงชายแดนใต้: ม่านมลายูและการฝ่าผ่าน. *วารสารปาริชาติ*, 27(2), 10-23.
- ณัฐพล โสถถิรัตน์วิโรจน์. (2557). จริยศาสตร์ของการพัฒนา: บทสำรวจวิวัฒนาการด้วยการพัฒนา. *วารสารปัญญาภิวัฒน์*, 5(2), 274-288.
- ไดมอนต์, จาเร็ด. (2552). *ล่มสลาย Collapse ไขปริศนาความล่มจมของสังคมและอารยธรรม* (อรวรรณ คูหเจริญ นาวายุทธ, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ออฟเซ็ท ครีเอชั่น.
- ทรงวุฒิ ศรีวิไล. (2552). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550*. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2556). *กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิภคของชาติ*. (พวงทอง ภวัครพันธ์, ไรดา อรุณวงศ์, และ พงษ์เลิศ พงษ์นันทน์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน.

- นฤมล กล้าทุกวัน. (2558). สู่เมืองใหญ่: ปัจจัยในการย้ายถิ่นและการปรับตัวของแรงงานหญิงนวนคร. *วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 21(2), 99-132.
- เบญจพร ดีขุนทด. (2555). ลิเกวิก: การประกอบสร้างชุมชนของ “คนจนเมือง” ในพื้นที่การแสดง. ใน นลินี ต้นธูนิย์ (บรรณาธิการ), *รวมบทความที่ได้รับรางวัลนิดา ตันติวิทยาทัทักษ์ สำหรับวิทยานิพนธ์เพื่อคนจน ปีที่ 3* (หน้า 83-122). กรุงเทพฯ: เดือนตุลา.
- ปัทมาวดี ชูชุกี และ ชล บุนนาค. (2552). โครงสร้างอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทย. ใน ปกป้อง จันวิทย์ (บรรณาธิการ), *เศรษฐศาสตร์การเมืองและสถาบันสำนักท่าพระจันทร์* (หน้า 300-371). กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ อ่อน, สหทัย วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์, และ ชลกาญจน์ ฮาชนนารี. (2552). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2552). *ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้: แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพชรรัตน์ ไสยสมบัติ. (2555). การเคลื่อนไหวทางสังคมในบริบทของสังคมไทย. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 15(ม.ค.-ธ.ค.), 144-151.
- ภคিকা ผลารักษ์. (2552). การจัดการความรู้เพื่อฟื้นฟูชุมชนและรับมือภัยพิบัติ: กรณีศึกษาบ้านน้ำเค็ม จังหวัดพังงา. *วารสารวิจัยสังคม*, 32(1-2), 1-44.
- ภาณุพงศ์ บรรเทาทุกข์. (2559). รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงราคาที่ดินในจังหวัดชลบุรี: กรณีศึกษาเทศบาลเมืองบ้านสวน. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 24(44), 65-80.
- มิ่งขวัญ คงเจริญ และ อาชัญญา รัตนอุบล. (2554). การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้. *วารสารวิจัย มสค มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 7(2), 19-36.
- เลิศชาย ศิริชัย. (2552). ชุมชนกับการปรับตัวด้านอาชีพ. ใน ก้าน จันทรพรหมมา (บรรณาธิการ), *สรุปสำหรับผู้บริหาร ชุดโครงการวิจัยและพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง* (พิมพ์ครั้งที่ 4, หน้า 64-86). นครศรีธรรมราช: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- ศยามล เจริญรัตน์. (2558). สิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการสำรวจและผลิตปิโตรเลียม (ก๊าซธรรมชาติ) ที่นำไปสู่ความไม่มั่นคงของมนุษย์. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 18(ม.ค.-ธ.ค.), 208-225.
- สมยศ หุ่นหัว. (2557). *การวิเคราะห์ระบบสังคมเกษตร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2558). ชุมชน ความเป็นส่วนตัว และการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์. *วารสารพัฒนสังคม*, 17(1), 1-27.
- สรรวาทร์ พัฒโร. (2557). คานธีกับสัตยาเคราะห์ บทเรียนของการปฏิวัติอย่างสันติวิธี. *วารสารรัฐมโน*, 35(3), 87-96.

- สวรินทร์ เบญญ์เต็มอะห์ลี. (2557). เครือข่ายความร่วมมือในการจัดการไฟป่าร่วมกันในพื้นที่ป่าทุ่งบางนกออก เขตลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนล่าง. *วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม*, 10(2), 1-20.
- สวรินทร์ เบญญ์เต็มอะห์ลี. (2558). การสร้างแบบจำลองความร่วมมือเชิงบูรณาการเพื่อการจัดการป่าเลม็ดอย่างยั่งยืนในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สงขลา.
- สวรินทร์ เบญญ์เต็มอะห์ลี และ อุทัย ปริญาสุทธีรัตน์. (2555). วิถีคนและวิถีคลองนาทับ ตำบลนาทับ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา. *วารสารศรีนครินทร์วิโรฒวิจัยและพัฒนา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 4(8), 129-139.
- สุดารัตน์ สุดสมบูรณ์. (2557). สวัสดิการสังคมของผู้สูงอายุในประเทศไทย. *วารสารเทคโนโลยีภาคใต้*, 7(1), 73-82.
- สุธิดา แจ่มประจักษ์. (2557). รูปแบบการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาตำบลหนองรี อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 22(38), 25-49.
- สุรดา จันทะสุตธนกุล. (2557). ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามชาติ: ตัวแสดงที่มีผลกระทบต่อนโยบายต่างประเทศในปัจจุบัน. *วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 44(2), 167-183.
- สุรียา บุตรพันธ์, ทิพย์วัลย์ สุรินยา, และ สุปาณี สนธิรัตน์. (2557). ทิศนคติต่องานพัฒนาชุมชน การเสริมสร้างพลังชุมชน และผลการปฏิบัติงานอาสาสมัครพัฒนาชุมชนในชุมชนคลองเตย. *วารสารพัฒนาสังคม*, 16(1), 59-73.
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2552). *การเมืองภาคประชาชนในระบบประชาธิปไตยไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- อัจฉรา รักษ์ดิธธรรม. (2554). การพัฒนาทางเลือกกระแสหลัก. *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา*, 30(2), 13-43.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2551). *ผมไม่มีคำตอบ: 60 ปี อานันท์ กาญจนพันธุ์ กับ 20 ปี ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ*. เชียงใหม่: พงษ์สวัสดิ์การพิมพ์.
- อาแว มะแะ. (2558). การส่งเสริมการดำรงชีพอย่างยั่งยืนในชนบทด้วยการพัฒนาฐานชุมชน. *วารสารพัฒนาสังคม*, 17(1), 89-110.
- อุทัย ปริญาสุทธีรัตน์, สวรินทร์ เบญญ์เต็มอะห์ลี, เทพรัตน์ จันทพันธ์, และ อภิศักดิ์ ธีระวิสิษฐ์. (2555). การผลิตซ้ำโครงการขนาดใหญ่ของรัฐและความบอบซ้ำของชุมชน: กรณีโครงการทำเรื่อน้ำลึก สงขลาแห่งที่ 2 อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา และโครงการทำเรื่อน้ำลึกปากยารา อำเภอละงู จังหวัดสตูล. *วารสารวิจัย มข. มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 2(1), 1-32.
- เอกลักษณ์ สลักคำ. (2558). ประสิทธิภาพของวิธีการจำแนกประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบควบคุมและไม่ควบคุม. *วารสารรมยสาร*, 13(2), 75-86.

- แอนเดอร์สัน, เบ็น. (2552). *ชุมชนจีนตกรรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม* (พิมพ์ครั้งที่ 2) (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการแปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ไอยรา สังฆะ และ ประภาส ปันตบแต่ง. (2554). ปฏิบัติการอารยะขัดขืน. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 5(3), 153-165.

